

УДК 355/359.08

П. М. Сніцаренко,

доктор технічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник центру
воєнно-стратегічних досліджень Національного
університету оборони України імені Івана Черняхівського,
полковник запасу,

Ю. О. Саричев,

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник центру
воєнно-стратегічних досліджень Національного
університету оборони України імені Івана Черняхівського,
полковник запасу,

В. А. Ткаченко,

кандидат військових наук, полковник, начальник
науково-дослідного відділу центру воєнно-стратегічних
досліджень Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського, полковник,

О. А. Мотузьяник,

заступник начальника Управління комунікацій
та преси Міністерства оборони України, полковник

Підсистема моніторингу інформаційного простору як необхідна складова системи протидії негативному інформаційно- психологічному впливу на особовий склад Збройних Сил України

У статті викладено погляди на створення підсистеми моніторингу інформаційного простору для виявлення та оцінювання негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад військ (сил) як складової системи протидії такому впливу на основі реалізації розробленої та верифікованої методики, що дає змогу проводити заходи випереджувального адекватного реагування.

Ключові слова: негативний інформаційно-психологічний вплив, методика виявлення та оцінювання, верифікація, підсистема моніторингу інформаційного простору.

© П. М. Сніцаренко, Ю. О. Саричев, В. А. Ткаченко,
О. А. Мотузьяник, 2018

Постановка проблеми. Протидія негативному інформаційно-психологічному впливу – невід’ємна складова забезпечення інформаційної безпеки України, у тому числі у воєнній сфері. Як визначено в статті за участю авторів [1], найефективніша протидія такому впливу реалізується за кібернетичним принципом управління, де об’єктом управління є рівень морально-психологічного стану особового складу Збройних Сил України (ЗСУ). Однією з важливих складових у контурі такого управління має бути процес своєчасного і достовірного виявлення та оцінювання рівня негативного інформаційно-психологічного впливу на визначену цільову аудиторію (в нашому випадку – ЗСУ). Таким чином, постає потреба у створенні та постійному підтриманні дієздатності підсистеми для здійснення такого моніторингу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна кількість публікацій за тематикою протидії негативному інформаційно-психологічному впливу, зокрема на особовий склад військ (сил), інтегрується в підручнику з питань морально-психологічного забезпечення ЗСУ [2]. Аналіз показує, що на сьогодні теорія протидії такому впливу обмежена на рівні концептуально-декларативних положень, а тому для практики є недосконалою. У ній бракує чітких формальних методів і методик для кількісного оцінювання певних аспектів цієї сфери, у тому числі щодо виявлення та оцінювання рівня негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад ЗСУ. Із цієї причини його кількісне оцінювання не проводиться, а оцінювання морально-психологічного стану ЗСУ, який є наслідком і такого впливу, здійснюється за якісними показниками на основі результатів моніторингу у військових частинах та підрозділах відповідно до чинних інструкцій [3], тобто постфактум щодо наслідків різних впливів. Це означає, що реально підсистема виявлення та оцінювання рівня негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад ЗСУ відсутня, а це унеможливує проведення, зокрема, випереджувальних заходів протидії для стабілізації морально-психологічного стану військ (сил) як украї необхідних.

Метою статті є обґрунтування можливості створення підсистеми моніторингу інформаційного простору для виявлення та оцінювання рівня негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад ЗСУ на основі кількісних показників як необхідної умови створення системи протидії такому впливу з властивостями реалізації дій випереджувального характеру.

Викладення основного матеріалу. Методологічний підхід до створення підсистеми моніторингу інформаційного простору для виявлення та оцінювання рівня негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад ЗСУ базується на основі відповідної методики, за допомогою якої визначаються необхідні кількісні показники, зокрема такої, що була розроблена в процесі виконання планових досліджень упродовж 2013–2016 рр.

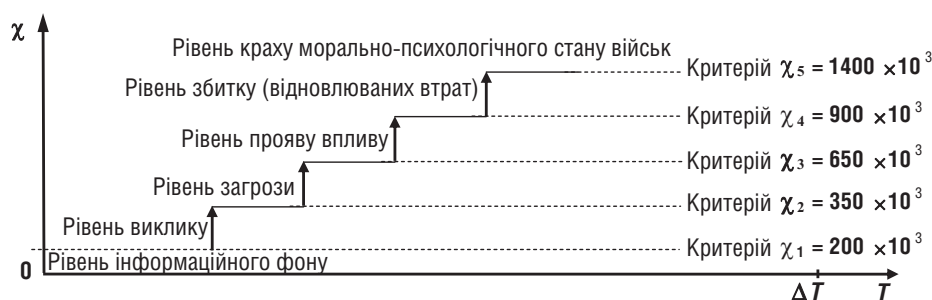

Рис. 1. Квантовані рівні інтенсивності загального деструктивного інформаційного процесу (за період $\Delta T = 1$ рік)

Сутність цієї методики висвітлена в [1] та зводиться до такого. Шляхом проведення низки експертних процедур визначено «бальну» шкалу рівнів (критеріїв) інформаційно-психологічного впливу на особовий склад ЗСУ залежно від наявності, кількості та «ваги» різних інформаційних процесів, що відбулися в інформаційному просторі держави протягом одного року, як це зображено на *рисунок 1*.

Отже, рівень впливу визначається через «зважену» інтенсивність сукупного негативного інформаційного процесу, що спостерігається в інформаційному просторі держави і доступний для особового складу ЗСУ.

Отриманий за період $\Delta T = 1$ рік результат дає можливість реалізувати методику виявлення та оцінювання рівня негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад військ (сил) шляхом процедури *масштабування в часі спостереження*, тобто через набір статистики інформаційних процесів та їх обробки не за період $\Delta T = 1$ рік, а за значно менший термін Δt ($\Delta t \ll \Delta T$), наприклад за місяць чи тиждень, через реалізацію алгоритму за формулою:

$$\chi_s = \chi \frac{\Delta T}{\Delta t}, \quad s = \overline{1,5}, \quad (1)$$

де інтенсивність χ обчислюється за період $\Delta t \ll \Delta T$.

Теоретично ця методика забезпечує можливість своєчасно та кількісно оцінити рівень негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад ЗСУ, а також тенденцію до зміни, що якраз і дає змогу випереджено реагувати на розвиток негативного інформаційного процесу. Проте постає питання про її адекватність і дієздатність у практичних умовах застосування. З метою перевірки цієї методики у 2016 р. була проведена її верифікація, яка здійснювалась у два етапи. Покажемо особливості цього процесу.

Етап 1 (статистично-розрахунковий) – під час його проведення базовим інструментом була формула (1), коли «зважена» інтенсивність негативних інформаційних подій χ обчислювалась за період $\Delta t \ll \Delta T$ ($\Delta T = 1$ рік).

За певний період (кількість днів) Δt відбувалося накопичення статистичного матеріалу (подій, фактів

в інформаційному просторі України, що можуть негативно впливати на особовий склад ЗСУ за даними різних інформаційних джерел, переважно друковані й електронні ЗМІ, радіо- й телепрограми). З позиції раціональності за Δt взято 91 день (квартал року) та обчислено чотири «зрізи» критеріальної оцінки рівня впливу за календарний рік (щоквартально), при цьому всього оброблено близько 150 тис. повідомлень, з яких 8–10% реально могли негативно впливати на війська (сили).

Етап 2 (якісно-порівняльний) – отриманий на першому етапі результат критеріального оцінювання рівня негативного інформаційно-психологічного впливу порівнювався з якісною оцінкою морально-психологічного стану ЗСУ за інформацією від Головного управління морально-психологічного забезпечення ЗСУ, яка одержується шляхом оцінювання безпосередньо у військах відповідно до чинних на той час інструктивних документів [3]. За результатом порівняння ухвалювалося рішення щодо рівня адекватності, а отже, дієздатності розробленої методики.

Результатом верифікаційного етапу 1 є узагальнені, окремо за кожен квартал 2016 р., дані спостереження за інформаційними подіями в інформаційному просторі України, які могли негативно вплинути на морально-психологічний стан особового складу ЗСУ, з урахуванням їхнього вагового значення.

Загальна сума балів за I квартал склала 188 692, за II квартал – 223 311, за III квартал – 234 481, а за IV квартал – 238 867. Застосувавши формулу (1) стосовно отриманих балів за кожен квартал окремо, отримуємо «зважену» інтенсивність загального деструктивного інформаційного процесу за кожен квартал у перерахунок на $\Delta T = 1$ рік:

$$\begin{aligned} \chi_I &= 188692 \times 365 / 91 \approx 756 \times 10^3 \text{ балів}; \\ \chi_{II} &= 223311 \times 365 / 91 \approx 896 \times 10^3 \text{ балів}; \\ \chi_{III} &= 234481 \times 365 / 91 \approx 938 \times 10^3 \text{ балів}; \\ \chi_{IV} &= 238867 \times 365 / 91 \approx 955 \times 10^3 \text{ балів}. \end{aligned}$$

На шкалі «зваженої» інтенсивності отримуємо щоквартальні індикатори негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад ЗСУ, як зображено на *рисунок 2*.

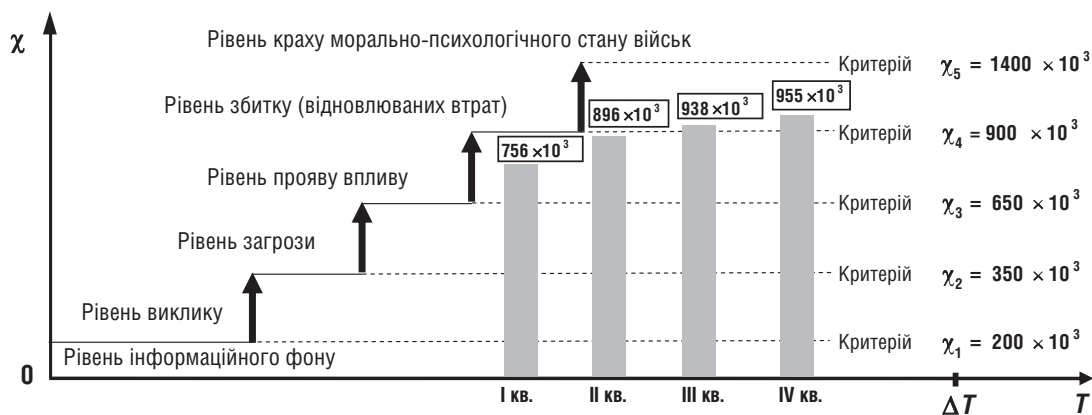

Рис. 2. Індикатори негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад ЗСУ за I–IV квартали 2016 р.

Отже, за інформаційними подіями в інформаційному просторі України у 2016 р. спостерігалася приблизно однакова картина, оскільки оцінка балансує на межі четвертого рівня – «*прояв негативного інформаційно-психологічного впливу*» та п'ятого рівня – «*збитку (відновлюваних втрат)*», з деякою тенденцією до збільшення рівня. Така індикація свідчить, по-перше, про факт реального прояву впливу, тобто про його *виявлення*, а по-друге, про його кількісний та якісний виміри, тобто про його *рівень* у кожному кварталі 2016 р.

Аналіз змісту повідомлень засвідчив, що домінуючий негативний інформаційний процес в інформаційному просторі України для впливу на особовий склад ЗСУ створили російські та окремі національні ЗМІ в різних технічних формах прояву за класифікаційними напрямками «*послаблення готовності ЗСУ до оборони держави*» та «*погіршення іміджу ЗС України і військової служби*».

У процесі виконання верифікаційного етапу 2 за офіційним запитом якісну оцінку морально-психологічного стану особового складу ЗСУ за 2016 р. надано Головним управлінням морально-психологічного забезпечення ЗСУ. Сутність цієї оцінки полягає в такому.

Упродовж 2016 р. морально-психологічний стан особового складу військових частин та органів військового управління ЗСУ оцінюється як *задовільний і такий, що забезпечує виконання завдань за призначенням*.

Водночас домінуючий негативний вплив на морально-психологічний стан особового складу мали, зокрема, такі фактори:

- поширення Російською Федерацією через мережу Інтернет, засоби масової інформації негативної інформації про обстріли мирного населення підрозділами ЗСУ;
- дискредитація дій керівництва країни та ЗСУ щодо спроможності ухвалювати необхідні рішення для стабілізації ситуації;
- маніпулювання інформацією про терміни проведення мобілізації (демобілізації).

Як видно з наведеної оцінки, яка є незалежною від результатів дослідження із застосуванням розробленої методики, домінянти негативного впливу на особовий склад ЗСУ за змістом в обох випадках є близькими. Це означає, що обидві оцінки можливо порівнювати між собою.

По-перше, оцінка морально-психологічного стану особового складу ЗСУ з боку Головного управління морально-психологічного забезпечення ЗСУ свідчить про наявність факту негативного інформаційно-психологічного впливу на військовослужбовців, як і індикатори відповідно до методики, що верифікується. Зазначене є *першою ознакою адекватності розробленої методики*.

По-друге, висновок Головного управління морально-психологічного забезпечення ЗСУ, що «*морально-психологічний стан ЗСУ оцінюється як задовільний і такий, що забезпечує виконання завдань за призначенням*» свідчить про те, що негативний інформаційно-психологічний вплив у ЗСУ відчувається й завдає певних збитків морально-психологічному стану військовослужбовців. Про це об'єктивно свідчить низка негативних фактів у лавах ЗСУ, особливо небойові втрати в зоні проведення антитерористичної операції на сході держави. Зрозуміло також, що такий вплив та завдані ним збитки системою відповідних заходів компенсуються, оскільки ЗСУ зберігають здатність виконувати завдання за призначенням. Зазначена якісна оцінка означає, що сукупний негативний інформаційно-психологічний вплив на військовослужбовців має той наслідок (іншими словами – рівень), що морально-психологічний стан ЗСУ перебуває, орієнтовно, *на рівні певного збитку (відновлюваних втрат)*, тобто на п'ятому критеріальному рівні, визначеному розробленою методикою.

По-третє, з порівняння цієї якісної оцінки з результатами кількісно-якісного оцінювання, отриманими за розробленою методикою (рис. 2), видно, що обидві оцінки у проекції на морально-психологічний стан особового складу ЗСУ, який за своєю сутністю спричиняється

інформаційним впливом на свідомість військовослужбовців (позитивним і негативним), за обома методичними підходами практично збігаються, а його нинішній реальний стан визначився, зокрема, інтенсивністю негативних інформаційних подій в інформаційному просторі України впродовж року, спрямованих на особовий склад ЗСУ. Із цієї причини можна стверджувати, що отримана за допомогою розробленої методики кількісно-якісна оцінка загалом відповідає інформаційному процесу, що є другою й найважливішою ознакою адекватності методики.

Таким чином, результатом верифікації підтверджена адекватність, а отже, і дієздатність, методики виявлення та оцінювання рівня негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад військ (сил) на прикладі діяльності ЗСУ. Це означає, що методика може бути застосована на практиці і стати первинним базовим елементом у кібернетичному контурі системи протидії такому впливові. Водночас слід зауважити, що цей верифікаційний результат є початковим (попереднім) і потребує подальшого уточнення в процесі практичного застосування методики, наприклад у тестовому режимі.

Отриманий науковий результат загалом дає підстави стверджувати, що реалізація кібернетичної моделі системи протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на особовий склад військ (сил) і створення умов для випереджувальних стабілізаційних заходів потребує виконання таких вимог:

- запровадження в системі протидії практики реагування на основі кількісних критеріїв оцінювання рівня негативного інформаційно-психологічного впливу;
- застосування в системі протидії методики виявлення й оцінювання в кількісному вимірі рівня негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад

військ (сил) з його квантуванням за ступенем значення для морально-психологічного стану ЗСУ;

- кожному квантовому рівню інформаційно-психологічного впливу на особовий склад військ (сил) має відповідати певна сукупність компенсаційних заходів протидії з метою стабілізації морально-психологічного стану визначеної цільової аудиторії, загалом ЗС України;
- забезпечення контролю рівня морально-психологічного стану ЗСУ шляхом моніторингових процедур безпосередньо у військах.

Для реалізації методики виявлення та оцінювання рівня негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад військ (сил) у загальній системі протидії доцільно створити трирівневу підсистему моніторингу інформаційних процесів в інформаційному просторі держави, як зображено на *рисунку 3*.

У цій підсистемі моніторингу:

- перший рівень – операторний (виявлення, первинна класифікація та індикація деструктивних інформаційних процесів за визначеними джерелами можливого впливу);
- другий рівень – узагальнення даних першого рівня за класифікаційними ознаками, вагова обробка отриманих формалізованих повідомлень;
- третій рівень – виявлення факту негативного інформаційно-психологічного впливу та оцінювання його рівня за формалізованою інформацією другого рівня.

Аналіз показує, що в Міністерстві оборони України (МОУ) та ЗСУ є профільні структурні підрозділи, які виконують функції моніторингу інформаційного простору в інтересах ЗСУ, зокрема Головне управління розвідки МОУ, Управління інформаційних технологій МОУ, Управління комунікацій та преси МОУ, Відділ координації стратегічних комунікацій та моніторингу МОУ,

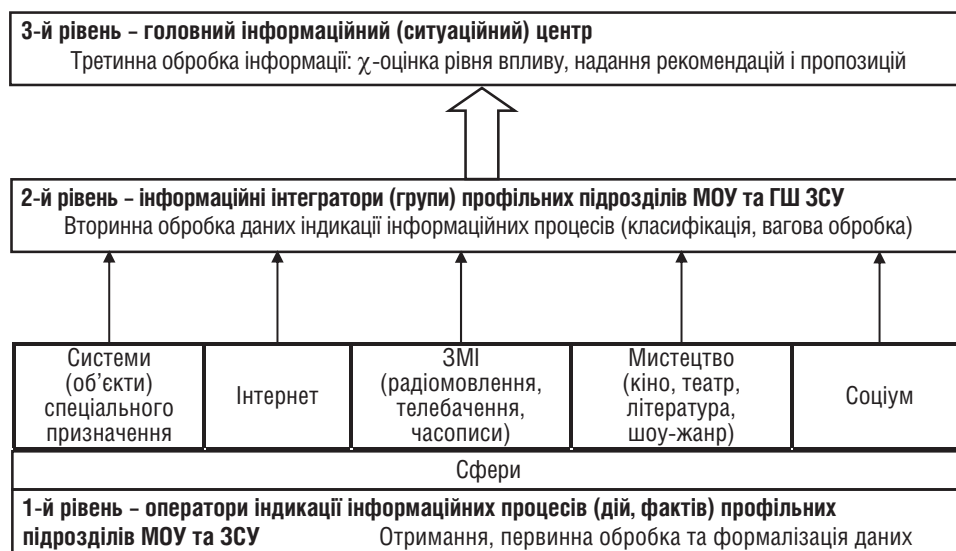

Рис. 3. Загальна структура трирівневої підсистеми моніторингу інформаційних процесів в інформаційному просторі держави

Об'єднаний оперативний штаб ЗСУ (Центр інформаційної протидії), Головне оперативне управління Генерального штабу (ГШ) ЗСУ, Головне управління морально-психологічного забезпечення ЗСУ, Сили спеціальних операцій ЗСУ, Головне управління зв'язку та інформаційних систем ГШ ЗСУ. Проте їх злагодженого та гармонійного функціонування для протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на особовий склад військ (сил) явно бракує, тим більше діяльності за кібернетичним принципом. Тому для впровадження в практику вищезначеної методики або їй подібної як невіддільного елемента для реалізації ефективної системи протидії необхідно провести відповідні організаційні заходи з метою забезпечення координованих дій цих структурних підрозділів відповідно до алгоритму методики. Проведення в життя таких заходів означатиме створення підсистеми моніторингу інформаційних процесів в інформаційному просторі держави для виявлення та оцінювання рівня негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад військ (сил) у загальній системі протидії, що забезпечить найбільш зважене реагування на прояви такого впливу, причому на випередження до його наслідків.

Висновки

1. Невід'ємною ланкою системи протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на особовий склад військ (сил), зокрема ЗСУ, яка повинна діяти за кібернетичним принципом, має бути підсистема моніторингу інформаційного простору для виявлення та оцінювання рівня такого впливу, що функціонуватиме на основі відповідної методичної бази.

2. Основним методологічним принципом функціонування підсистеми моніторингу негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад ЗСУ має бути принцип застосування кількісної міри при виявленні та оцінюванні рівня такого впливу, що забезпечить

стеження за його динамікою та реалізацію випереджувальної стратегії в кібернетичній моделі протидії.

3. У загальній системі протидії необхідно створити трирівневу підсистему моніторингу інформаційних процесів в інформаційному просторі держави шляхом організаційного об'єднання зусиль профільних структурних підрозділів МОУ та ЗСУ.

4. Перспективним елементом для створення такої підсистеми у складі загальної системи протидії в інтересах ЗСУ може стати розроблена методика виявлення та оцінювання рівня негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад військ (сил), яка пройшла первинну фазу верифікації, в процесі якої попередньо підтверджена її адекватність та дієздатність.

5. Попередній характер оцінки з погляду адекватності й дієздатності розробленої методики виявлення та оцінювання рівня негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад військ (сил) потребує продовження досліджень у процесі практичного впровадження.

Подальші дослідження доцільно зосередити на науковому супроводженні впровадження зазначеної методики на прикладі діяльності ЗСУ, а також її коригуванні за необхідності з урахуванням результатів дослідної експлуатації.

Перелік літератури

1. Методичні основи виявлення та оцінки негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад військ (сил) / П. М. Сніцаренко, Ю. О. Саричев, Ю. І. Михеев, М. В. Праута // Наука і оборона. – № 3/4. – 2017. – С. 18–25.

2. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України : підручник у 2-х ч. – Ч. 1 / [В. М. Вілко, В. М. Грицюк, В. Г. Дикун та ін.] за заг. ред. В. В. Стасюка. – К. : НУОУ, 2012. – 464 с.

3. Інструкція про порядок оцінки морально-психологічного стану в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України (затверджено наказом МО України № 335 від 21 травня 2013 р., зі змінами, внесеними наказом МО України № 728 від 17 грудня 2015 р., зареєстровано в Мін'юсті України за № 29/28159 11 січня 2016 р.).